

ХРОНОТОП ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ

(Губа В. О., здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Павлик Н. В., кандидатка філологічних наук, доцентка)
Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Спостереження над текстами різностильової і жанрової приналежності засвідчують, що хронотоп як формально-змістова категорія визначає не лише сюжетну організацію художнього твору, а й є притаманною епістолярним текстам, у яких відтворюється реальна дійсність, що має опертя на часові і просторові характеристики. Аналіз наукової літератури з означеної проблематики дозволяє стверджувати, що хронотоп епістолярного дискурсу у вітчизняному мовознавстві наразі цілісно не вивчався. Тому робота присвячена дослідженню хронотопу письменницького епістолярію в контексті його жанрової специфіки та опису мовних засобів, які формують часовий і просторовий план (континуум) листа.

Для аналізу обрано листування знакової постаті літературно-суспільного життя України минулого століття, української письменниці Олени Теліги, яку відомий політичний діяч та літературний критик Дмитро Донцов назвав "поеткою вогненних меж" [3, с. 432]. Епістолярій Олени Теліги вчені називають цінним джерелом для літературознавців, дослідників її поетичної і публіцистичної творчості, оскільки в ньому є судження самої поетки про її творчу манеру, естетичну концепцію, мотиви, які спонукали до написання деяких творів [1].

Традиційно епістолярний дискурс потрактовуємо як багатопараметризовану структуру, що має форму зв'язного тексту, покликано виконувати комунікативну функцію, і містить прагматичний чинник, соціальний контекст, котрий відтворює уявлення про учасників спілкувального процесу, часовий та просторовий параметри тощо [2, с. 547]. У трактуванні листа підкреслюється його здатність передавати повідомлення на відстані і закріплювати його в часі, тому часопросторовий аспект є важливим для дослідження його змістового наповнення, композиції та жанрово-стилістичної специфіки. Теоретичним підґрунтям для осмислення часопростору епістолярію слугують праці М. Бахтіна, Д. Лихачова, Н. Копистянської, О. Олійник, Н. Доміненко та ін.

Хронотоп епістолярного тексту визначаємо як формально-змістову категорію, що відображає взаємозв'язок часових та просторових характеристик і має важливе значення у змістовій, композиційно-структурній та жанрово-стилістичній організації листа. Часопростір епістолярію, на відміну від художньо-літературного хронотопу, є реальним, оскільки сутність листа передбачає відтворення автором передусім об'єктивної дійсності, тому в ньому простежується тісний зв'язок з простором і часом. Основні смислові відношення епістолярного хронотопу – це часова послідовність, просторова характеристика, причиново-наслідкові зв'язки.

Дослідження письменницького епістолярію уможливило виокремлення хронотопу біографічного часу, реального соціально-історичного хронотопу,

ідилічного хронотопу і його різновидів – родинно-ідилічного та інтимно-любовного хронотопу. Автор сам обирає події, відтворює факти дійсності, цим пояснюється дискретний (фрагментарний або вибірковий) характер вибудованого ним часопростору.

Проаналізуємо основні різновиди епістолярного хронотопу, виявлені в обстежених листах Олени Теліги.

1. Хронотоп чужої країни. Наприклад: *І так було до 1922-го року, доки ми не перейшли кордон і не приїхали до Чехії. Звичайно, після того життя, що я мала в Києві, Чехія мені здалася раєм, і ці 7 років, таких тяжких для тебе, для мене були найкращим періодом, хоч теж часто доводилося їсти лише «друге дешево» і ходити в дирявих пончохах і черевиках. Але що було все це в порівнянні з Совденією! Та вже добре мене загартувала. Зате Польща для мене оказалась дуже неласкавою. Це правда, Міша дуже добрий чоловік і зробив би для мене все, але сама знаєш, що можна зробити в цих часах. Перший рік нам допомагав тато, тепер мусимо давати собі самі раду, а як же це тяжко! В літі ми завжди мусимо жити на селі, поганому, вогкому, яке нищить мені здоров'я, але іншого виходу нема. В зимі мусимо жити окремо* [3, с. 178]. Мовними засобами репрезентації часопростору виступають лексеми на позначення часових відрізків, пори року, маркери з указівкою на відповідність описуваних подій з моментом написання листа, лексика топонімічної семантики, а саме: хороніми (назви країн) та ойконім (указівка на населений пункт).

2. Хронотоп рідного дому. Наприклад: *Отже, Рівне для мене було такою ідилічно-гоголівською вставкою на моїй дорозі до Києва. Але про Київ ходять тривожні чутки, хоч Ольжич шле радісні вістки з лейтмотивом – перемога за нами... Що буде в Києві? Як? Не знаю! І сумно мені, сумно, що ти не їдеш зі мною, хоч хочу вірити, що швидко тебе у Києві побачу* [3, с. 219]; *Я ще більше бездомна, ніж ти, бо ніколи цього дому і не мала. Ні мама, ні батько не мали жодного маєтку, жодного дому, хати, отже, все своє життя батько, яко інженер, їздив по ріжних кінцях бувшої Росії і тягав нас за собою. Лише літо, і то не часто, ми проводили на рідній для батька Харківщині, але в ріжних місцях, так що і вона не була моїм «домом». Для мене цим домом став Київ, і то вірніше не сам Київ, а його Політехніка, яка знаходиться в двох верстах від Києва* [3, с. 194-195]. Хронотоп рідного дому в письменниці пов'язаний передусім з Києвом, тому спостерігаємо багаторазовий повтор цього та інших астіонімів – назв українських міст, лексики на позначення просторових понять, які маркують місце локалізації в просторі.

3. Хронотоп села. Наприклад: *Так, село я ненавижу, а знаю я його дуже добре, бо ось вже п'ятий рік завжди провожу літо на селі, а якби ти жила в таких умовах, як живу я, ти б теж його ненавидила. Одне діло жити на селі як «дачниця», а друге діло як якийсь його член, як якась складова частина цього чужого тобі села. Спочатку я їздила завжди на село з Мішею, коли він там бував на практиці, а ось вже третій рік їзжу як дружина мірничого і живу на селі по півроку* [3, с. 179]. В аналізованому листі хронотоп села втілений письменницею з допомогою порядкових числівників, іменників та прислівників, які фіксують описово-інформуюче висловлення в часі; просторова характеристика експлікована кількарізовим повтором місця подій село.

4. Хронотоп події. Наприклад: *12-го я вже рішила повезти Мішу на слідуючий день до лікаря. Міша змучений, якимось задрімав, я теж. Та опівночі збудив нас страшний галас, я вскочила і перелякалася: в хаті було видно, як вдень... Горіла стодола, повна жита,*

нашого найближчого сусіда, вітер був страшний, отже, почали палитися стріхи нашого забудування. Я вдягнулася і вийшла надвір, Михайло, незважаючи на мої протести, виліз теж, і я ледве його загнала додому. Пожежа була страшна, з водою зле, але до ранку якось дотліла стодола, а наше господарство вратували, але Міші, після цих нічних пригод, стало ще гірше, та все ж я вранці повезла його до лікаря. Тряслися возом 4 години, приїздимо – лікар пішов на полювання!! Чекали на нього п'ять годин, я думала, що я збожеволюю, а Міша впаде трупом. Зрештою прийшов лікар... [3, с. 185]. Хронотопний контекст сформований за допомогою лексики на позначення відрізків часу, доби, періоду, що допомагає логічно вибудувати перебіг подій у хронологічній послідовності, дієслів зі значенням руху, переміщення, фізичної діяльності тощо, які експлікують динамічний, процесуальний характер розповіді, просторових маркерів.

5.Хронотоп процесу листування. Наприклад: Сьогодні так мені хочеться тобі написати, що сідаю і пишу, хоч і не знаю, коли і куди відішлю я цього листа [3, с. 171]; Вчора дістала листа від тебе, який знов розминувся з моїм листом, отже, хоч і пишу тобі сьогодні, але почекаю з відсилкою, може, ти знову мені напишеш, а наші листи знов розійдуться. Але писати мушу зараз, бо деякі думки, які ти в мені викликала, не дають мені спокою [3, с. 189]; Мій дорогий Михайлику! Пишу тобі ще раз зі Львова, але завтра ми вже майже напевно їдемо на схід, до Києва [3, с. 217]; Товариство, як сама бачиш, нецікаве. Залишаються листування і читання. Варшава листами мене не балує! Мовчиш ти, мовчить Стефа, мовчить подовгу рідний батько, і ніби втопився... Липа. Натомісць Чехія пише! Зоя прислала недавно величезного листа з... віршами... [3, с. 171]. Хронотопний континуум визначається маркерами часу, які вказують на момент написання, відправки чи отримання листа, займенниками й антропонімами, котрі називають адресатів кореспонденції, топонімною лексикою, зокрема хоронімами (назвами країн) та астіонімами (назвами міст).

У підсумку зазначимо, в обстеженому епістолярії Олени Теліги відтворено дух епохи, суспільні проблеми, мистецько-літературні питання, факти біографії, творчу індивідуальність письменниці. Поряд з цим у проаналізованих хронотопних контекстах відображені думки, описи власного душевного стану, почуття, цікаві роздуми, уявлення, емоції авторки, що позбавляє комунікативну ситуацію соціальної абстракції. Зокрема, обстежений епістолярій часто є наслідком суб'єктивної (а досить часто й емоційної) реакції поетки на зовнішній світ і людей, що виявляється в роздумах, описах, оцінці інформації, поясненні тощо. Саме емоційність, іноді неусвідомленість поведінки, миттєві настрої, а також індивідуальний авторський стиль характеризують часопростір письменницького листа Олени Теліги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Миронець Н. Поетична, публіцистична та епістолярна спадщина Олени Теліги як історичне джерело. URL: <http://history.org.ua/JournALL/sid/12/2/10.pdf> (дата звернення: 20 березня 2023 р.).
2. Павлик Н. В. Механізми формування комунікативно-мотиваційного чинника епістолярного тексту. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference.* MDPC Publishing. Berlin, Germany. 2022. Pp. 547-553. URL: [333](https://sci-</div><div data-bbox=)

**VI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція
(20-21 квітня 2023 р., м. Запоріжжя)**

conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/05/MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-ACHIEVEMENTS-INNOVATIONS...-22-24.05.22.pdf (дата звернення: 20 березня 2023 р.).

3. Теліга О. Вибрані твори / упор. О. Зінкевич. 3-тє вид. Київ: Смолоскип, 2014. 534 с.